

Irina CONDREA

Dimensiunea și structura frazei: efecte stilistice și pragmatice

I.C. – prof. univ. dr. hab. în filologie, Facultatea de Litere, U.S.M. Domenii de cercetare: stilistica, traducerea, semiotica, sociolingvistica. Autoare a șapte cărți, între care *Traducerea din perspectivă semiotică* (2006) și *Curs de stilistică* (2008). Participantă la numeroase proiecte și conferințe internaționale (România, Germania, Ucraina, Rusia).

Fraza reprezintă o structură sintactică mai complexă decât propoziția, fapt subliniat în mod primordial în studiile de gramatică: „Unitatea sintactică superioară propoziției, întrucât este constituită din cel puțin două propoziții, este *fraza*, care este totdeauna de sine stătătoare” [1, p. 300]. În lucrările academice actuale se dă prioritate termenului *enunț*, remarcându-se că „enunțurile pot fi *simple* (conținând o propoziție independentă, predicție a enunțării) și *complexe* (cu mai multe propoziții, în relații de coordonare sau subordonare)” [2, p. 605], dar se operează și cu termenii tradiționali *propoziție* și *frază*, raportați la cel de enunț: „Enunțul / structura actualizată printr-un unic grup verbal reprezintă sintactic *propoziția*. Structura pluripropozițională reprezintă *fraza*” [3, p. 16].

Unitățile sintactice, grupurile sintactice și construcțiile sintactice sunt studiate foarte amănunțit în cadrul propoziției, iar nivelul transfrastic intră tot mai des în zona pragmaticei, care este circumscrisă unei arii mai ample, cea a comunicării. Cf.: „Dacă la nivel frastic, relațiile indicate de conectori între componentele enunțului sunt, în primul rând, sintactico-semantice și, secundar, pragmatice, la nivel transfrastic, legăturile dintre enunțuri sunt, în special, de natură pragmatică. [...]

Astfel, la nivel transfrastic, nu regulile sintactice interesează, ci constrângerile de ordin pragmatic, conexiunea dintre două sau mai multe enunțuri ținând cont de intenția de comunicare, de condițiile de realizare a acesteia și de efectul scontat (adică de reușita comunicării)” [2, p. 767].

Tratatele academice actuale prezintă diverse structuri sintactice (grupuri verbale, nominale, adjectivale, pronominale etc., tipuri de subordonate, construcții sintactice ș.a.) în enunțuri specifice, iar structurile mai ample sunt raportate la altă categorie, cea de *discurs*. În cele mai noi lucrări de gramatică noțiunea tradițională de *propoziție* este încadrată în noțiunea de *enunț*: „grație autonomiei enunțiative a propozițiilor finite, acestea pot să se constituie într-un enunț, unitate fundamentală pentru comunicare”, iar termenul *fracză* lipsește din nomenclatorul sintactic și se arată că „Raportând enunțul, unitate de tip discursiv-pragmatic la unitățile sintactice fundamentale, se constată că enunțul se poate realiza sintactic – ca propoziție independentă, – ca grup de propoziții coordonate, – ca ansamblu de propoziții, incluzând una sau mai multe propoziții matrice (numite și regente), dintre care una este obligatoriu principală, la care se pot asocia propoziții matrice subordonate” [2, p. 29]. Se mai precizează că „discursul reprezintă o secvență de enunțuri între care există o anumită continuitate (coeziune și coerență). [...] Pentru secvența de enunțuri se folosește și termenul *text*, care are însă dezavantajul de a evoca, în primul rând, aspectul scris al comunicării și rezultatul final; în schimb, noțiunea de *discurs* acoperă, deopotrivă, manifestarea orală și pe cea scrisă și atrage atenția asupra procesului, a progresiei comunicării” [2, p. 42].

În cele ce urmează, vom examina o serie de particularități structural-pragmatice ale diverselor tipuri de texte, utilizând atât termenul tradițional *fracză*, cât și noțiunile *text* și *enunț*. Fraza lungă (măsurată uneori în numărul de rânduri, iar, mai nou, în numărul de cuvinte pe care le conține) este un „produs” elaborat, chibzuit, voit, reprezentând capacitatea și dorința autorului de a se exprima într-un anumit fel. În sensul percepției de către cei care comunică, enunțul scurt este considerat mai firesc, mai aproape de vorbirea curentă, pe când fraza lungă este decodificată mai greu, cere o atenție maximă din partea receptorului și, în general, este una dintre trăsăturile cele mai pregnante ale textului.

De obicei, se vorbește despre două domenii principale, două arii de texte, în care se poate atesta fraza lungă (de peste 50 de cuvinte): texte literare și filozofice, pe de o parte, și texte științifice și oficial-administrative, pe de altă parte.

În cadrul literaturii artistice, lungimea și structura frazei poate deveni un element caracteristic al stilului, reprezentând o particularitate a gândirii autorului, iar felul în care sunt elaborate frazele semnaleză intenția celui care scrie de a înlănțui cât mai multe idei și de a le stabili în aceeași „plasă”, făcându-le să devină parte a unui întreg, a unui discurs coagulat, care nu trebuie limitat sau întrerupt. Se remarcă funcția descriptivă a frazelor lungi și a perioadelor cu structuri simetrice, care „țes” pânza narativă, ghidând cititorul în lumea pe care autorul vrea să i-o prezinte, în special, în pasajele incipiente. Astfel, C. Negruzzi își începe nuvela *Alexandru Lăpușeanul* cu o frază ce conține 61 de cuvinte; pentru descrierea locurilor pitorești prin care trece drumul desprins „din șoseaua ce vine de la Cârlibaba”, Liviu Rebreanu folosește doar două fraze, prima de 63 de cuvinte, iar a doua de 56, prin care creează memorabila panoramă a satului toropit de arșița verii. Derularea continuă a narațiunii, neîntreruptă de pauzele cerute de punct, este aidoma pașilor ce-și păstrează ritmul și nu vor să se oprească la mijloc de cale. La fel de ritmică este și descrierea împrejurimilor satului Ineu, făcută de Ioan Slavici într-o frază amplă, ce conține 165 de cuvinte, iar în nuvela *Sărmanul Dionis* de M. Eminescu cea mai lungă frază este despre rătăcirile tânărului prin stradelele înguste ale orașului și conține 115 cuvinte.

Chiar și Ion Creangă, care a ridicat oralitatea și exprimarea simplă la rangul celei mai înalte virtuți artistice, își începe narațiunea în partea a doua a *Amintirilor* cu o frază alcătuită din 83 de cuvinte, devenită un exemplu clasic de evocare nostalgică a copilăriei: „Nu știi alții cum sunt, dar eu, când mă gândesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stâlpul hornului unde lega mama o șfară cu motocei la capăt, de crăpau mâțele jucându-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam când începusem a merge copăcel, la cuptorul pe care mă ascundeam, când ne jucam noi, băieții, de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!”

Deși sunt lungi, aceste fraze nu frânează percepția, deoarece ele alternează cu secvențe mai scurte, cu care se leagă într-un ritm unic și îi permit cititorului să sesizeze contururile imaginare ale tabloului sau ale situației descrise.

În lucrarea *Arta prozatorilor români*, Tudor Vianu apreciază înalt măiestria celor care excelează în elaborarea unor structuri ritmice ample și, în legătură cu stilul lui Alexandru Odobescu, notează că „armonia lentă a perioadei lui Odobescu provine și din bogăția ei arborescentă, obținută prin încatenarea unui mănunchi de propoziții subordonate pe trunchiul uneia sau a mai multor propoziții principale. [...] Probabil că faima de stilist a lui Odobescu se datorește mai cu seamă bogăției bine stăpânite a perioadelor sale, pe care de la Bălcescu nimeni nu știuse a le dezvolta cu un suflu mai larg, cu un mai armonios simț muzical, în întreguri sintactice mai bine articulate. De la Bălcescu, nimeni mai bine ca Odobescu nu reprezentase în proza noastră ceea ce retorica clasică numea *cadența și numărul*” [4].

Nu totdeauna însă fraza amplă, cu multe extensiuni structurale este considerată benefică pentru calitatea stilului. Autorul care a scris cele mai greoaie texte în limba română este considerat Dimitrie Cantemir, căruia i se reproșează lungimea excesivă a frazei și topica influențată de modelul latin, nefirească pentru română. În opinia lui Al. Piru „Limba *Hronicului* ca și a celorlalte scrieri românești ale lui Dimitrie Cantemir este dificilă, greoaie, obositoare nu atât prin arhitectura sau ineditul lexicului, cât prin topica nefirească, latină, și mai ales prin *lungimea monstroasă a perioadelor*” [5]. Însă, în legătură cu stilul lui Cantemir, trebuie luat în calcul și faptul că „și la el și la orientali există un cult al stilului excesiv împodobit, manifestat, mai ales, prin căutarea sonorității, ritmului și rimei, prin folosirea interjecțiilor și onomatopeelor, a jocurilor de cuvinte” [6].

În proza autorilor contemporani din spațiul nostru, de asemenea, pot fi întâlnite fraze și perioade narative lungi, iar cel care a excelat în acest sens este Vladimir Beșleagă. Complexitatea sintactică a frazei din *Zbor frânt* a fost remarcată de critici [7], care consideră că o asemenea tehnică narativă face lectura cam dificilă. Însă, de cele mai multe ori, autorul structurează atât de firesc componentele sintactice, le ordonează atât de logic, încât la o lectură atentă și negrăbită se poate savura tot

farmecul acestor cugetări, observații și ziceri așezate, pe care autorul le pune în gura personajului său. Naratorul evocă într-o frază din 350 de cuvinte (p. 53) epoci și evenimente pe care le-a văzut Nistrul, iar fraza curge domol la fel ca și apele bătrânului fluviu.

Elaborarea unor fraze ample, cu utilizarea repetată a aceluiași jonctive și cu enumerări ritmice, înscrise în raporturi de coordonare, face parte din exercițiile retoricii clasice și asemenea structuri se dezvoltă odată cu evoluția literaturii culte, fiind apreciate ca formă aleasă a stilului.

Practic, frazele mari și perioadele devin pentru toți autorii de proză un instrument eficient, cu ajutorul căruia este descrisă natura, ambianța, ele sunt nelipsite în secvențele introductive, dar și la sfârșitul textelor, când concluziile trebuie să cuprindă mai multe idei care au fost expuse pe parcursul narațiunii.

Bineînțeles că există autori ale căror texte s-au evidențiat anume prin faptul că au fraze foarte lungi; această trăsătură a stilului constituie o „carte de vizită” a unor scriitori, un caz cunoscut, devenit deja clasic, fiind cel al lui Marcel Proust, care, conform criticilor literari, urmează modelele scrierilor din secolele anterioare. P. Zarifopol arată că „Fraza lungă a prozatorilor francezi din secolul XVII, oricât de mult *qui* și *que* ar avea, e totdeauna construită după o simetrie elementară și ușor vizibilă; membrele ei își fac echilibru simplu și evident. Fraza lui Proust merge în sinuozități cu totul libere, vrea să modeleze cât se poate capriciile și surprizele gândirii imediate. Nu e decât o singură formă de construcție care seamănă, uneori până la identitate, cu forma lui Proust: e fraza germană a lui Kant și a lui Hegel – fraza despre care un prieten al lui Kant spunea acestuia că pentru a o citi trebuie să aplice câte un deget pe subiectele și verbele principale, și că de multe ori desperează, fiindcă degetele sunt numai zece, și membrele monstrului sintactic întrec adeseori cu mult acest număr” [8, p. 299]. Ca exemplu de inovație stilistică a lui Proust este evocată o perioadă ce se întinde pe două pagini, fiind alcătuită din 74 de rânduri. „Desigur, asemenea coloși sintactici sunt rari; nu știu dacă acel citat mai are pereche în toată opera, și îmi dă impresia unei curiozități voite”, conchide criticul.

În prezent, un punct culminant în ceea ce privește exploatarea unor fraze ce par să nu mai aibă sfârșit îl reprezintă proza scriitorului co-

lumbian Gabriel García Márquez; în cunoscutul său roman *Toamna patriarhului* sunt pagini întregi de descrieri, în care nu figurează niciun punct. Fluxul narațiunii se ordonează doar prin virgule sau prin punct și virgulă, acestea însă nu au funcția de a întrerupe firul expunerii. Pentru a urmări acțiunea, este nevoie de mai multă concentrare, de o oarecare adaptare la acest stil dens, fără dialoguri, dar care are totuși multe elemente discursive de transformare a vorbirii directe în vorbire indirectă; cititorul se poate ghida, de asemenea, de anumite adresări, exclamații, negații, verbe ale declarației, de tipul *a zice, a spune, a întreba, a răspunde* ș.a., care trimit la formele dialogale inițiale. Se constată întotdeauna că la acest autor „stilul este dens, foarte cursiv, încadrat în fraze extrem de lungi (ultimul capitol conține o singură frază). Fluxul neîntrerupt al cuvintelor care iau naștere din gândurile generalului dictator devine puțin dificil, ceea ce transformă *Toamna patriarhului* într-un roman greu de citit” [9], și, cu toate acestea, anume stilul este ceea ce atrage și fascinează în acest roman, dovadă fiind și următoarea afirmație a unui cititor: „Singurele lucruri care mă stimulează de a pune mâna pe o altă carte de-a lui Márquez sunt stilul și dibăcia cu care reușește să dreseze cuvintele” [10].

În textele nonartistice, în special în cele cu caracter științific, lungimea frazei este dictată de alte motive decât cele expresiv-artistice. Aici fraza se amplifică, preponderent, prin adăugarea subordonatelor cu rol de concretizare, prin introducerea construcțiilor bazate pe formele nepersonale ale verbului și prin enumerarea acumulativă, constituită prin procedeul coordonării. O trăsătură distinctivă a acestor tipuri de texte este faptul că nu totdeauna se mizează pe capacitatea sintactică a verbului de a deveni centrul, motorul logic și expresiv al frazei. Remarcăm, ca tendință, un procedeu actual destul de relevant, utilizat atât în textele cu caracter științific, cât și în cele administrativ-juridice și social-politice, care constă în concentrarea informației prin *substantivizarea verbelor*, fapt ce oferă posibilitatea de a dezvolta enumerări multiple și de a cuprinde un număr considerabil de fenomene. Ca exemplu poate servi următoarea frază, care constituie concluziile unui articol despre situația demografică din Republica Moldova.

„Totodată, soluțiile de ameliorare a situației demografice în mediul rural trebuie direcționate spre: îmbunătățirea sistemului de servicii de să-

nătate și **asigurarea accesibilității** (fizice, financiare și sociale) acestora, condiționând, astfel, învigorarea sănătății populației, **reducerea mortalității**, în special, a populației în vârstă aptă de muncă și, respectiv, **creșterea speranței de viață** la naștere; **promovarea modului de viață** sănătos la toate grupurile de vârstă, dar mai ales în rândul tinerilor; **ocrotirea sănătății** reproductive având drept scop **reducerea numărului sarcinilor** neplanificate, a nașterilor la vârsta prematură, avorturilor și maladiilor sexual transmisibile; **adaptarea sistemului** de sănătate la procesul de îmbătrânire a populației prin **dezvoltarea** infrastructurii de deservire; **promovarea maternității** prin **crearea condițiilor** favorabile pentru îmbinarea **rolurilor** profesionale și parentale concomitent cu procesele de întemeiere a unei familii, **naștere și creștere** a copiilor, **asigurarea accesului** femeilor tinere pe piața forței de muncă ș.a.” [11, p. 66].

Din cele 136 de cuvinte ale textului de mai sus, 16 sunt verbe substantivizate, fiecare constituind un nucleu informațional distinct. Este de menționat că la oricare dintre aceste structuri-nucleu poate fi atașată câte una sau mai multe propoziții subordonate (de exemplu, la prima structură **îmbunătățirea sistemului de servicii de sănătate** se poate adăuga *pentru persoanele care activează în mediul rural* sau o altă subordonată).

Stabilirea unei tipologii a structurilor specifice pentru textele nonliterare prezintă interes practic atât pentru autori, cât și pentru destinatari și astfel de studii, realizate din perspectiva reperelor de bază ale sintaxei, țin de domeniul stilisticii funcționale, cu reguli specifice pentru fiecare tip de texte aparte.

Bibliografie

1. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Humanitas, București, 1997.
2. *Gramatica de bază a limbii române* / Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae,...; coord.: Gabriela Pană Dindelegan, Univers Enciclopedic Gold, București, 2010.
3. *Gramatica limbii române*, vol. 2: Enunțul / coord.: Valeria Guțu-Romalo, Editura Academiei Române, București, 2008.
4. Tudor Vianu, *Alexandru Odobescu și bogăția arborescentă a frazei*. <http://blog.citatepedia.ro/alexandru-odobescu-si-bogatia-arborescenta-a-frazei.htm>.

5. Alexandru Piru, *Literatura română veche*, Editura pentru literatură, București, 1961, <http://zcb.tripod.com/referat/pers/dc.htm>.
6. Dragoș Moldovanu, *Oriental și clasic în stilistica frazei lui Dimitrie Cantemir*, <http://www.scribd.com/doc/204631658/Oriental-%C5%9Fi-clasic-in-stilistica-frazei-lui-Dimitrie-Cantemir>
7. Alexandru Burlacu, *Vladimir Beșleagă, drama zborului frânt*, în „Limba Română”, nr. 4-6, 2006.
8. Paul Zarifopol, *Încercări de precizie literară / Studiu introductiv* de Al. Paleologu; ediție îngrijită de Al. Săndulescu, Editura Amarcord, Timișoara, 1998.
9. Ada Stepan, *Real și fantastic în opera lui Gabriel Garcia Marquez*, <http://culturasicomunicare.com/pdf/2008/stepan.pdf>.
10. <http://chintesimaliterara.wordpress.com/2013/09/22/dragostea-in-vremea-holerei-gabriel-garcia-marquez/>
11. Revista „Akademos”, nr. 3, 2013.